

СВІТОВИЙ ТА ВІТЧИЗНЯНИЙ ДОСВІД ФОРМУВАННЯ СИСТЕМИ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ

Вінницький національний технічний університет

Анотація

Актуалізована проблема вдосконалення системи державного регулювання економіки в Україні. Розглянуто особливості її реалізації в країнах Європейського Союзу та США. Розкрито аспекти вдосконалення системи державного регулювання економіки в нашій країні. Запропоновані рекомендації щодо підвищення її ефективності.

Ключові слова: ринкова економіка; моделі ринкової економіки; державне регулювання.

Abstract

The problem of activation of didactic processes, which is a component of modern intensive technologies in economic regulation of the economy in Ukraine is actualized. Peculiarities of its implementation in the countries of the European Union and the USA are considered. Aspects of improving the system of state regulation of the economy in our country are revealed. Recommendations for improving its efficiency are offered.

Key words: market economy; market economy models; state regulation.

Вступ

В нашій державі, з метою адаптації до вимог ЄС, відбувається реформування соціальної та економічної сфери. Наразі потрібні ефективні заходи зі стабілізації національної економіки та забезпечення її сталого розвитку. Позитивного результату в цьому процесі неможливо досягти без державного регулювання економіки. В ХХ столітті на прикладі найбільш економічно розвинутих країн було доведено, що ці результати були досягнуті за умови поєднання ринкових умов їхнього розвитку з ефективною регулятивною діяльністю з боку державних органів влади. Безумовно доведено, що саморегульовані держави залишаються слаборозвинутими. Тільки за умови регулювання соціального, політичного та економічного аспектів життя населення країни, можна забезпечити її стабільний розвиток. Особливої уваги з боку держави потребує організація захисту найбільш соціально вразливих верств населення: осіб з інвалідністю, безробітних, пенсіонерів і інших. Розвинуті країни в ході свого еволюційного розвитку зробили перехід від ринкової до соціально-орієнтованої моделі економіки. Попри це, економічна політика та вектор розвитку нашої країни досі направлений на ринкову. Але очевидно, що через тривалий перехідний період економіки нашої країни відбулися зміни з транзитивної до змішаної та з деякими ознаками гібридної моделі, що спричинено також й змінами в зовнішньому економічному середовищі та всередині країни.

Результати дослідження

Відповідно до теорії класичного капіталізму в ринковій системі головною спонукальною силою до її розвитку виступає інтерес особистості з метою отримання найбільшого прибутку. При цьому вважалось, що ринок є вільним і саморегульованим, а втручання держави може лише зашкодити розвитку економіки. Проте життя довело хибність такого підходу, що призвів до глибокої та затяжної економічної кризи в 30-х роках ХХ століття. Вихід з кризи в США забезпечила група економістів під керівництвом президента Ф. Рузвельта, яка запровадила заходи з активного регулювання економіки. Для координації заходів з реалізації цієї програми була створена Рада з національної економічної безпеки [5, с. 7].

Проблемам державного регулювання економіки присвячені дослідження багатьох науковців, зокрема це: З. Залого, Д. Зеркалов, О. Котиков, М. Крупка, Т.Ф. Куценко, А. Мельник, І. Михасюк, О. Мороз, А. Никифоров, Д. Стеченко, С. Чистов, В. Шибанін. Авторами здійснено гносеологічний аналіз державного регулювання [13], визначено основні інструменти державного регулювання та представлено схематичний опис оптимальної моделі комбінації державного та ринкового сектору [14], окреслено особливості регулювання ринку: основних важелів та інструментів [12].

Державне регулювання передбачає використання сукупності інструментів та методів, які базуються на функціях, цілях, принципах, стратегіях та об'єктах. Воно включає закони, розпорядження та інші нормативно-правові акти як встановлені державою, так і недержавними організаціями або організаціями саморегулювання, яким держава делегувала регуляторні повноваження; комплекс заходів, що реалізуються державними структурами та направлені на контроль за поведінкою індивідів або груп. Державне регулювання здійснюється у двох основних сферах: тарифне (цінове) регулювання, що охоплює економічні аспекти, які впливають безпосередньо на ринкові рішення; нетарифне (нецінове) регулювання, що охоплює соціальні та адміністративні аспекти.

У світі визначено дві основні моделі ринкової економіки: ліберальна та соціально-орієнтована. Ліберальна модель передбачає незначне втручання уряду в бізнес-процеси, обмежений державний сектор, значну свободу бізнесу, мінімальну участь держави у вирішенні соціальних проблем (США, Велика Британія, Франція та інші). Соціально-орієнтована модель заснована на значному державному регулюванні, значному державному секторі економіки (Німеччина, Норвегія, Швеція, Австрія, Японія). В Україні наразі реалізується змішана модель ринку. Держава завжди виконує свої класичні економічні функції, а, також, ще й політичну, соціальну та міжнародну функції. Всі функції тісно взаємопов'язані, але, на думку економістів, економічна функція є найважливішою, оскільки брак належного економічного потенціалу або його низька ефективність використання перешкоджають реалізації інших суспільних функцій. Одним із основних завдань державного регулювання економіки є забезпечення її стійкості (безпеки). Складовими якої є виробнича, енергетична, транспортна, продовольча, зовнішньоекономічна, фінансова, інвестиційна та соціальна безпека підтримка та стабілізація яких є пріоритетним завданням розвитку національної економіки.

Економічна безпека – це здатність національної економіки забезпечити стабільний розвиток виробництва в державі, з метою оздоровлення її головних потреб, зокрема фінансова, енергетична, техніко-технологічна, продовольча та інші [6]. Фінансова безпека передбачає захищеність фінансових інтересів держави та інших суб'єктів господарювання. Від її рівня залежить інвестиційний клімат у державі. Зумовлена вона стабільністю грошово-кредитної, бюджетної та валютної систем, залежить від багатьох показників, зокрема від розподілу державного бюджету; стійкості банківської системи, національної валюти; стану зовнішньої та внутрішньої заборгованості; дефіциту платіжного балансу [1, 4].

Енергетичну безпеку відображає захищеність держави (суб'єктів господарювання, регіонів, населення) від можливого дефіциту енергії та її ціни на внутрішньому ринку. Вона залежить від кількості імпортованих енергоносіїв і країн-експортерів, енергомісткості виробництва, розвитку національного паливно-енергетичного комплексу, його технічного та технологічного рівня і, відповідно, собівартості виробництва енергії [3]. Технічна та технологічна безпека – це здатність держави забезпечити розробку та впровадження новітніх технологій для випуску конкурентоспроможної продукції. А її рівень залежить від державної підтримки фундаментальної та галузевої науки, орієнтованості на технології збереження ресурсів і енергії. вихід на закордонні ринки. Від фінансової та техніко-технологічної безпеки залежить військово-економічна безпека. Вона, в свою чергу, зумовлена рівнем розвитку військово-промислового комплексу (ВПК), який повинен задовольняти потреби армії на рівні раціональної оборонної достатності та забезпечувати експорт продукції військового призначення [7].

Продовольча безпека передбачає забезпечення населення країни високоякісними продуктами харчування, гарантоване достатнє харчування (в разі стихійного лиха, війни, блокади з боку інших держав). Продовольча безпека залежить від стану національного агропромислового комплексу та його підтримки державою, земельного законодавства, форм власності та господарювання, а також платоспроможності населення. Вона зумовлює як стабільність, так і якість генофонду нації [2]. Особливості регулювання продовольчої безпеки та концептуалізацію цього поняття детально представлено в публікаціях [10, 11].

Проблемам державного регулювання присвячені публікації вчених усіх відомих економічних шкіл. Але особливістю є те, що у кожній школи було діаметрально протилежне бачення державного регулювання або саморегулювання. Тобто, якщо попередня школа виступала за повне саморегулювання ринку, то інша вбачала необхідність у державному регулюванні. Це можемо прослідкувати від меркантилізму до неокласичного синтезу. Державне регулювання почало здійснюватися ще до появи економічних шкіл, а його еволюція відбувалася разом із розвитком суспільства та формуванням перших держав Стародавнього світу.

Однією із відомих теорій державного регулювання економіки була кейнсіанська, за якої, що сукупні витрати можуть впливати на виробництво та зайнятість, а не на ціни. Тому, на їх думку, вільний ринок не здатен забезпечити економічної стабільності, а держава повинна регулювати інвестиції, попит, експорт, державні витрати та інше. Адже, ефективність національної економіки залежить від капіталовкладень у підготовку висококваліфікованих кадрів, науку, сучасні технології, організацію виробництва та праці, які в сукупності забезпечують досягнення синергетичного ефекту, завдяки їй прискореному зростанню.

Через 60 років в США адміністрацією президента Б. Клінтона також створена Рада з національної економічної безпеки, але, в цьому разі, загроза економіці держави була вже зумовлена зростанням міжнародної конкуренції в світовій економіці з боку Китаю та інших азійських «тигрів».

На практиці державного регулювання економіки США широко використовується система державних замовлень (атомна, аерокосмічна, електротехніка). Важливу роль в регулюванні ринку США відводиться для фіскальної політики. Її суть полягає в створенні державного оподаткування і державних витрат таким чином, щоб вони допомогли загасити коливання економічного циклу, сприяли високому рівню зайнятості, обмеження інфляції або пом'якшення дефляції (застою). Отже, пряме та непряме (опосередковане) втручання держави в економічне життя США ґрунтується на системі, заснованій на теорії та практиці перевірених методів і інструментів, які є універсальними [8, с. 88–89].

Майже всі економічно розвинені країни світу в різні періоди свого історичного розвитку потрапляли в надзвичайно складні економічні ситуації. За світовим досвідом, існує два основних шляхи стабілізації економіки: еволюційний і через шоківу терапію, тобто за максимально короткий час. У повоєнний період еволюційним шляхом ішла Франція. Другий, більш динамічний шлях обрала Західна Німеччина. В частині пострадянських країн, зокрема Польщі, Литві, Естонії та інші, також був реалізований другий шлях із непопулярними заходами, що забезпечили покращення економічних результатів.

У вивченні світового досвіду управління економікою особливий інтерес становить проблема науково-технічного розвитку. Відомо, що визначальною рушійною силою прогресу техніки в розвинених країнах є конкуренція. Досвід деяких розвинених країн свідчить, що держава тримає найважливіші напрямки науково-технічної політики під контролем і безпосереднім впливом.

Так, в Японії було досконало відпрацьовано механізм вибору визначальних напрямків економічної та науково-технічної політики. За відомою програмою «Технополіс» було втілено системний підхід до управління науково-технічної діяльності та створення двох десятків міст науки, довгострокового планування виробництва та маркетингу. Японія – єдина з розвинених країн, що застосовує принцип галузевої координації та вибору галузевих пріоритетів у державному регулюванні ринкової економіки. Процес підтримки галузі, що формується, розпочинається в міністерстві з обстеження її стану, визначення перспектив і потреб у ресурсах, захисту від іноземної конкуренції та інше. Якщо йдеться про допомогу в частковому згортанні неперспективної галузі, то визначаються конкретні нерентабельні виробництва, що входять до її складу. Після всебічного аналізу міністерство робить висновок з її безперспективності.

Ефективність державного регулювання економіки в Японії забезпечується за рахунок «напівурядових організацій», які уособлюють злиття бізнесу та державного апарату [9, с. 60–62].

У багатьох розвинених країнах важливими важелями державного управління науково-технічним прогресом є пряме бюджетне субсидування, пільгове цільове кредитування по лінії спеціалізованих державних кредитних інститутів, податкові пільги та пільгові форми амортизації привілеї на інвестиції.

Отже, як показує світовий досвід, існує багато варіантів організації державного регулювання економіки, проаналізувавши які, можна систематизувати загальні принципи реалізації впливу держави:

- пріоритету права над економікою,
- постійного розширення комплексних форм державного регулювання,
- поєднання національного та інтернаціонального підходів до державного регулювання.

Відповідно, від держави вимагається формування механізмів державного регулювання з врахуванням цілей і пріоритетів розвитку, а також економічних і правових заходів із їхнього досягнення. Для України ключовою метою державного регулювання економіки є забезпечення переходу від безсистемних до регульованих економічних процесів. При цьому нова система керівництва вимагає переходу від регламентації виробничо-господарської та фінансової діяльності юридичних і фізичних осіб до регулювання економічних процесів за допомогою економічних і юридичних важелів.

Ефективність державного регулювання економіки, в головну чергу, пов'язана з проблемою правової бази функціонування економіки, тому що законодавча база в Україні потребує подальшого вдосконалення. Багато діючих законів не відповідають реаліям функціонування економіки, що гальмує процес її реформування, розвиток підприємництва, інвестиційні процеси, залучення закордонних кредитів. Тому розроблення та прийняття сучасних економічних законів зостається найгострішою проблемою державного регулювання.

В умовах переходу до ринку вирішальну роль в економіці України грає антимонопольне законодавство та державне регулювання, видобувних галузей паливно-енергетичного комплексу, залізничного транспорту, житлово-комунального господарства й інших природних монополій, зокрема стримування цін на їхню сировину, продукцію та послуги. Потрібна також реорганізація державного сектора економіки України.

Прийняття дефіцитного бюджету – це недофінансування соціального середовища: охорони здоров'я, культури, невиплати заробітної плати працівникам бюджетної сфери, брак ресурсів для фінансування програм державного рівня. Тому актуальним для України є рішення проблем адекватного оподаткування, наповнення бюджету, ефективної кредитно-грошової політики.

Висновки

Потрібно зауважити, що Україна, як і інші постсоціалістичні країни зі сформованою централізованою економічною системою, намагається під час роздержавлення та побудови ринкової економіки сформуванати приватний інтерес у потенційних інвесторів. В цих умовах державне регулювання економікою повинне стати ефективно діючим фактором економічних реформ, спрямованих на перехід до ринкової економіки. Підвищення ефективності економіки повинно досягатися шляхом значного збільшення інвестицій.

Отже, для розв'язання зазначених завдань і удосконалення державного регулювання господарської діяльності потрібно здійснити такі заходи:

- спрощення дозвільної системи та мінімізація видів господарської діяльності, що підлягають ліцензуванню;
- удосконалення системи оподаткування, зокрема, завдяки скороченню видів податків, зборів, вдосконалення законодавства;
- усунення законодавчих бар'єрів під час реалізації окремих видів господарської діяльності;
- збільшення фінансово-кредитної підтримки для стимулювання розвитку підприємництва;
- недопущення неправомірного втручання державних органів і органів місцевого самоврядування в діяльність суб'єктів господарювання.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Зеркалов Д. В. Экономическая безопасность: монография. К. : Основа, 2011. 586 с.
2. Зеркалов Д. В. Экологическая безопасность: монография. К. : Основа, 2012. 506 с.
3. Зеркалов Д. В. Энергетическая безопасность: монография. К. : Основа, 2012. 920 с.
4. Зеркалов Д. В. Политическая безопасность : монография. К. : Основа, 2012. 1067 с.
5. Котикова О. І. Державне регулювання та інвестування економіки (1-й модуль): конспект лекцій. Миколаїв : СПД Румянцева Г.В, 2018. 194 с.
6. Мороз О. В., Несен Л. М., Філатова Л. С. Альтернативні теорії ринку та їх використання в регулятивній політиці. Економіка Розвитку. 2015. № 1. С. 20–26.
7. Промышленная безопасность. ССБТ: справочное пособие. В трех книгах. Кн. 3. Под ред. Д. В. Зеркалов, Т. Е. Луц. К. : Основа, 2012. 240 с.
8. Скрипник А. До питання про державне регулювання економіки. Фінанси України. 2003. № 6. С. 86–93.
9. Стеченко Д. Актуальні завдання і функція державного регулювання в реалізації економічної політики. Вища школа. 2004. № 4. С. 55–62.
10. Філатова Л. С. Концептуалізація поняття продовольчої безпеки. Соціально-економічний розвиток регіонів в контексті міжнародної інтеграції. 2018. № 30 (19).Том 1. С. 80–87.
11. Філатова Л.С. Продовольча безпека: стан, тенденції та перспективи розвитку. Соціально-економічний розвиток регіонів в контексті міжнародної інтеграції. 2018. №31 (20). С. 48–54.
12. Філатова Л. С., Панкова В. Д. Державне регулювання ринку. Збірник наукових праць Луцький НТУ. Економічні науки. 2018. №15 (60). С. 209–219.

13. Філатова Л. С., Соломонюк І. Л. Еволюція економічних теорія та підходів до питання державного регулювання економіки крізь призму поглядів історичних економічних шкіл. Сучасні підходи до ефективного використання потенціалу економіки: збірник матеріалів міжнародної конференції (23 березня 2019 р.). Запоріжжя: ГО «СІЕУ». 2019. С. 10–15.

14. Філатова Л. С., Тисячук І. О. До питання визначення межі державного регулювання економіки. Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України. 2016. Вип. 3. С. 107–110.

Філатова Любов Сергіївна – старший викладач кафедри менеджменту, маркетингу та економіки, Вінницький національний технічний університет, Вінниця, e-mail: filatovalyba@gmail.com.

Кобилянський Олексій Олександрович – студент групи ЕК-20б, кафедра менеджменту, маркетингу та економіки, Вінницький національний технічний університет, Вінниця, e-mail: akobylynsky@gmail.com.

Lyubov S. Filatova – Senior Lecturer of the Chair of Management, Marketing and Economics, Vinnytsia National Technical University, Vinnytsia, e-mail: filatovalyba@gmail.com.

Oleksiy O. Kobylansky – student of EK-20b group, Chair of Management, Marketing and Economics, Vinnytsia National Technical University, Vinnytsia, e-mail: akobylynsky@gmail.com.